

порівняння мислення з вітром Сократом і М. Гайдеггером, розглядається Х. Арендт, в роботі «Життя розуму» [1, с. 172]. У античного філософа, який як лідер був причетним до її повороту, мислення є таким самими невидимим як вітер, але його дії помітні, а наближення відчувається людиною. Тут ми знову спостерігаємо аналіз історії крізь призму «емоції-думки-дії».

У Гайдеггера ж мислення вже перетворюється на бурю, а Сократ бачиться ним таким, що вставав і утримував себе у наскрізному вітру цієї тяги. Саме тому він нічого не писав, адже «той, хто починає писати, перебуваючи в мисленні, неминуче уподібнюється тим людям, які від занадто сильного наскрізного вітру тікають на підвітряний бік», залишаючи таємницею для історії те, як усі мислителі після Сократа без втрати величі, мали стати такими утікачами, коли мислення увійшло в літературу [4, с. 97]. Метафора вітру, як пізнання зустрічається і в сакральних текстах періоду Осьового часу. Так, У Старому Заповіті пророк Ілля стає перед обличчям Бога і впізнає, зустрічається з Ним у подиху тихого вітру (3 Цар. 19: 11–12).

Саме вітер мислення, на думку Х. Арендт, руйнує власні попередні прояви, розморожує те, що мова заморозила у слова, зробивши їх негнучкими. Таке мислення є ознакою пластичності, безупинного пізнання та його оновлення, проте відсутність зупинок, зафіксованих у текстах, може перетворити його лише на плинний тимчасовий потік. Створення текстів лідерами, у яких фіксується схоплена думка, стає своєрідною системою розділових знаків, які передбачають можливість продовження руху думки. Створюючи текст промови, лідер розбирається у своїх почуття (позбавляючись напруження чи навпаки входячи стан натхнення), усвідомлює структуру руху думки, яка потім буде відтворюватися у діях.

Узагальнюючи думки названих філософів, які були тими мислителями, хто змінював світ уявлених спільнот, підкреслимо значення історій та емоцій, думок та викликаних ними дій. Саме мислення, яке порівнюється Сократом, М. Гайдеггером, Х. Арендт та ін. з вітром, має схильність до мінливості, проте важливою якістю лідера є вміння емоційно розпізнавати та свідомо зупиняти ті, які будуть реалізовуватися в діях, а яким варто проходити. Саме в просторі між появою емоцій, думок та їх реалізацією, є місце для волі, совісті, відповідальності лідера та самої індивідуальності людини. Застосовуючи згадані роздуми до феномену лідерства, стає зрозумілою важливість рефлексії власних емоцій, думок та дій, що створюють відповідні історії.

Література

1. Арендт Х. Жизнь ума / пер. А. Говорунова. СПб. : Наука, 2013. 517 с.
2. Гоулман Д., Бояцис Р., Маккі Е. Емоційний інтелект лідера / пер. з англ. В. Глінка. К. : Наш формат, 2020. 288 с.
3. Мамардашвили М. Символ и сознание. СПб. : Азбука-Аттикус, 2011. 320 с.
4. Хайдеггер М. Что зовется мышлением? / пер. Э. Сагетдинова. М. : Издательский дом «Территория будущего», 2006. 320 с.

УДК 16.1 (075.8)

ПРОБЛЕМИ ВИКЛАДАННЯ ЛОГІКИ В УКРАЇНСЬКІЙ ВИЩІЙ ШКОЛІ

В. Ю. Попов

На початку третього десятиріччя ХХІ сторіччя в зв'язку з розвитком різноманітних логічних моделей, логіка опинилася в ситуації, коли на порядок денний знову постало питання, до якого логіки періодично повертаються з часів Аристотеля: що ж є предметом логіки як науки та навчальної дисципліни? Ще з часів «Логіки Пор-Рояля» вона

розглядається як «мистецтво правильно мислити». На підставі цього розуміння наприкінці XIX ст. формується психологічне розуміння логіки, яке незважаючи на боротьбу проти «психологізму», стало домінуючим у викладацьких програмах тодішніх навчальних закладів. Найбільш яскравим прикладом щодо цього є підручник Г. І. Челпанова, в якому логіка однозначно визначалася як наука про закони правильного мислення. Залишилося лише виявити, яке мислення буде вважатися правильним і що буде критерієм цього. Згодом, знайшлися люди, що однозначно визначили цей критерій... Гімназичний підручник Челпанова (зрозуміло, у скороченому вигляді) був перевиданим у СРСР 1946 року, як вважають, за прямою вказівкою Сталіна і став основою для радянської діатрибічної традиції викладання формальної логіки. Написані згодом підручники В. Ф. Асмуса та М. С. Строговича, перевиданий (у переробленій формі) підручник С. Н. Віноградова та інші відтворювали психологічне тлумачення предмету логіки, що прийшло до вподоби «вождю народів». Згодом у СРСР розгорнулася дискусія про взаємини діалектичної та формальної логіки, при чому площа цих дискусій була не скільки наукою, стільки ідеологічною. В решті-решт, з поваленням комуністичної ідеології, «формалісти» одержали остаточну перемогу над «діалектиками», хоча рецидиви реставрації «діалектичної логіки» у Російській федерації в наш час стали все більш помітними. Але у наслідок цієї перемоги відбулося (принаймні у системі освіти) не оновлення логіки, а повернення до її психологічної версії. Якщо ми звернемося до чисельних сучасних українських та російських підручників, словників та довідників, то ми зустрінемо у більшості випадків теж саме: «Логіка – наука про форми та закони правильного мислення». Більшість викладачів українських провінційних навчальних закладів викладають логіку у повній відповідності з сталінсько-челпанівським її розумінням, намагаючись за її допомогою прищепити студентам навички «правильного мислення». Однак відомо, що психологізм у логіці було піддано докладній критиці ще Г. Фреге та Е. Гуссерлем. Непримириним критиком психологізму з логіки був лідер Львівсько-Варшавської школи Я. Лукасевич, який вважав, що «...Неправильно, що логіка – наука про закони мислення. Досліджувати, як ми дійсно мислимо чи як ми повинні мислити, – не предмет логіки. Перше завдання належить психології, друге має відношення до області практичного мистецтва, на кшталт мнемоніки» [4, с. 89]. У більшості західних видань з логіки ми навряд чи зустрінемо щось подібне до наших підручників у тлумаченні предмету логіки. У них представлено розмаїття у розумінні логіки як науки, втім жодне з тлумачень не намагається нав'язати розуміння логіки як науки про єдино-правильне мислення. Одне з найавторитетніших видань з історії та розвитку логіки (оксфордських вчених В. та М. Кнілів), дає таке визначення предмета логіки: «Наука, що досліджує принципи коректних чи прийнятних міркувань» [8, р. 89]. Таке розуміння предмету логіки було притаманне ще в радянські часи сумлінним радянським вченим таким А. А. Марков, що вважав, що «логіку можна визначити як науку добрі засоби міркування. Під “добрими” засобами міркувань можна розуміти такі, у яких з вірних вихідних положень виходять вірні результати» [5, с. 5]. Таке «м'яке» визначення логіки задовольняє більшість сучасних вчених. Наприклад, російський логік А. М. Анісов вважає, що при визначенні предмета логіки можна обійтися без посилань на «таємничий й не досить досліджений феномен мислення» [1, с. 12]. В. Н. Переверзєв також вважає, що з цієї формулювання «не можна усвідомити, чим логіка вирізняється, наприклад, від філософії та психології» [6, с. 4]. Замість челпановської дефініції вони пропонують розглядати у якості об'єкту логіки розглядати певний Універсум міркувань. Так, український логік А. Т. Ішмуратов вважає, що «логіка це наука, яка досліджує міркування шляхом побудови знакових систем» [3, с. 7]. Його підтримує вищезгаданий А. М. Анісов: «логіка – це теоретична наука про правильні міркування» [1, с. 14]. Втім наведені визначення стають занадто вузькими з огляду на розмаїття розвитку сучасної логіки, яка має відношення вже не тільки до міркувань, але й до поведінки («логіка дії»), конфліктів, прийняття рішень тощо. Тому на мій погляд, логіку досить попередньо можна визначити

(слідуючи А. Тарському та А. Т. Ішмуратову) як загальну теорію моделей впливання на основі знакових систем. Загальною рисою багаточисельних логік є намагання дослідити закономірність зв'язків між абстрактними об'єктами за допомогою символічних метамов. Сучасна логіка базується на розроблених у XIX–XX сторіччях штучних мовах та засобах обчислення висловлювань, класів та висновків. Необхідним є у програмі вищої школи докорінне переосмислення місця логіки, яка повинна перетворитися з науки яка нібито навчає мислити у науку, що допомагає моделювати діяльність у різних сферах свого життя. Чи потрібна така логіка сучасній Україні? Може хоча б «стара (тобто челпанівська) логіка» хоча б навчила майбутніх спеціалістів хоча б якось мислити? Нарешті, хочу навести знаменитий вислів Г. Гегеля, який вважав, що існує упередження, що немов логіка «...вчить мислити... як фізіологія навчає перетравлювати їжу» [2, с. 76]. Претензії психологізованої формальної логіки навчити людей «правильному мисленню» матимуть такі ж наслідки, як і сталінські намагання використати логіку для встановлення єдино-правильного мислення.

Мету «навчити мислити логічно» в західній вищій освіті виконують курси логіки критичного мислення, які в мінімальній мірі використовують математичний апарат (зазвичай обмежуються основами пропозиційної логіки) і орієнтовані на аналіз аргументації, а не на моделі обчислення. Такий підхід розділення «елітної» академічної логіки та практичної логіки «для всіх» є найбільш прийнятний з прагматичної точки зору, тому що уникає звичної для вітчизняної плутанини математичної логіки для істориків та силогістики для математиків. Маючи це протиріччя невирішеним потрібно визначити логіку як анахронізм, побудований на окремо взятій історичній традиції звід норм досить рідкісних явищ мислення з доволі сумнівною науковою цінністю. Але логіку можна представити і як пряму необхідність, причому одразу в двох вимірах – науковому і громадянському. За відсутності обов'язкового курсу з філософії, курс логіки може хоча й частково компенсувати недостатність теоретико-методологічної бази майбутніх науковців. Більш того, сучасне суспільство має нагальну потребу в аргументованому, послідовному мисленні. Логіка – це передумова демократії за Т. Джеферсоном: «В республіці, чії громадяни керуються розумом, а не примусом, мистецтво мислення стає першою необхідністю» (цит.за: [7, р. 5]), і тим нагальніша ця потреба, чим більше в свідомості громадян вкорінилося стадне (тоталітарне) мислення, потяг до різноманітних міфів та ілюзій. Логіка вимагає не тільки точності та однозначності визначень, але й доведення, що радикально не сумісне з риторичним переконанням, яке далеко не завжди має на меті встановлення істини. Таким чином, сучасна логіка повинна перетворитися в дієвий інструмент протистояння спробам приборкати людське мислення за допомогою ментального насильства та маніпуляцій свідомістю.

Література

1. Анисов А. М.. Современная логика. М.: ИФ РАН, 2002.
2. Гегель Г. В. Ф. Наука логики. Соч. В 3 т. Т.1. М.: Мысль, 1970.
3. Ішмуратов А. Т. Вступ до філософської логіки К.: Абрис, 1997.
4. Лукасевич Я. Аристотелевская силлогистика с точки зрения современной формальной логики. М.: Изд-во ИЛ, 1959.
5. Марков А. А. Элементы математической логики. М.: МГУ, 1984.
6. Переверзев, В.Н. Логистика. Справочная книга по логике. М.: Мысль, 1995.
7. Copi M.I. Introduction to Logic. N-Y.: Macmillan Publishing Company, 1990.
8. Kneale, W. & Kneale, M. The Development of Logic. Oxford: Oxford University Press, 1985.